TARPTAUTINĖ TEISĖ KONSTITUCINĖJE PARADIGMOJE: GRĖSMĖ KONSTITUCIJOS VIRŠENYBEI?

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos institutas
Prof. dr. Dainius Žalimas

DOI: 10.13165/LA.2020.06.01

Anotacija. Straipsnyje analizuojama kintanti tarptautinės teisės reikšmė konstitucinei paradigmai Lietuvoje. Tradiciškai tarptautinei teisei priskiriamas žemesnis už konstitucinę rangas neleidžia Konstitucijos aiškinti remiantis tarptautinės teisės šaltiniais. Tačiau ar tai nėra tik tarptautinės ir konstitucinės teisės viršenybės ambicijų konflikto pasekmė? Ar neapgaudinėjame savęs formaliai nelaikydami tarptautinės teisės Konstitucijos aiškinimo šaltiniu, o iš tikrųjų aiškindami Konstituciją semdamiesi įkvėpimo iš tarptautinės teisės? Į šiuos klausimus siekiama atsakyti straipsnyje analizuojant tarptautinės teisės vietą konstitucinėje paradigmoje lemiančius konstitucinius principus – teisinės valstybės principą, *pacta sunt servanda* principą, atviros pilietinės visuomenės principą ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą. Pastarojo dešimtmečio Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) jurisprudencija, susijusi su šiais principais, iš tikrųjų leidžia modifikuoti tradicinę konstitucinę paradigmą taip, kad tarptautinė teisė turi būti Konstitucijos aiškinimo šaltinis tada, kai remtis tarptautine teise įpareigoja pati Konstitucija; todėl tai nepaneigia, veikiau patvirtina Konstitucijos viršenybę. Be abejo, konkretus draugiško Konstitucijos ir tarptautinės teisės santykio modelio konstravimas yra vienintelio oficialaus Konstitucijos aiškintojo – Konstitucinio Teismo – kompetencija. Straipsnyje pristatomi pagrindiniai tokio modelio elementai.

Raktiniai žodžiai: Konstitucija, konstitucinė paradigma, Konstitucinis Teismas, tarptautinė teisė, teisės viešpatavimas.

Įvadas

Tarptautinės ir nacionalinės teisės santykis yra niekada neprarandanti aktualumo tema. Šį santykį lemia ne tik ir ne tiek tarptautinės teisės normos, kiek nacionalinės konstitucinės nuostatos, lemiančios tarptautinės teisės įtaką nacionalinei teisinei sistemai. Todėl svarbiausias yra nacionalinės konstitucijos santykis su tarptautine teise, konkrečiai, tarptautinės teisės vieta nacionalinėje konstitucinėje paradigmoje.

Konstitucinę paradigmą galima apibrėžti kaip vertybių, principų ir taisyklių sistemą, kuri lemia konstitucijos sampratą, įskaitant konstitucijos aiškinimo gaires, kuriomis turi vadovautis konstitucinės justicijos institucija (konstitucinis teismas).[1] Tradicinėje konstitucinėje paradigmoje tarptautinė teisė negali atlikti jokio ypatingo vaidmens, nes visuotinai žinoma, kad Konstitucija yra aukščiausioji teisė, kurios šaltiniai – jos pačios tekstas ir šį tekstą aiškinantys Konstitucinio Teismo aktai. Taigi Konstitucija negali būti aiškinama remiantis žemesnę galią Lietuvos Respublikos teisės sistemoje turinčiais teisės aktais, be kita ko, tarptautinės teisės normomis.[2] Iš pirmo žvilgsnio tokį požiūrį formaliai atspindi Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų struktūra – juose atitinkamos tarptautinės teisės nuostatos, kaip ir nacionalinė ordinarinė teisė, paprastai apžvelgiamos atskirame skyriuje, o ne kartu su oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis.

---

1 Žalimas, D. National Constitutional Paradigm and the Principles and Norms of International and EU Law. *Journal of the Association of Constitutional Justice of the Countries of the Baltic and Black Sea Regions. 2nd Congress: the Role of Constitutional Courts in Interpreting the Provisions of National Constitutions in the Context of the Generally Recognized Principles and Norms of International Law and EU Law, Judgments of International Courts*. Kyiv: the Constitutional Court of Ukraine, 2017, p. 34.

2 Birmontienė, T.; Danėlienė, I.; Jarašiūnas, E.; Sinkevičius, V.; Žalimas, D. *Konstituciniai ginčai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019, p. 28, 30, 34.

Tačiau ar pateiktas tradicinis požiūris į tarptautinę teisę nėra paviršutiniškas, ar jis iš tikrųjų atspindi susiklosčiusią teisinę tikrovę? Šio straipsnio tikslas kaip tik ir yra atskleisti tarptautinės teisės vaidmenį Konstituciniam Teismui plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną, kartu ir nustatyti, ar tarptautinės teisės vieta konstitucinėje paradigmoje nėra reikšmingai pakitusi. Šiam tikslui pasiekti analizuojami Konstitucijoje įtvirtinti principai, susiję su tarptautine teise, taip pat atitinkama Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Tačiau pradėti derėtų nuo to, kas tradiciška – koks yra Konstitucijos ir tarptautinės teisės santykio modelis, remiantis tarptautinės ir nacionalinės teisės santykio teorijomis, kurių yra trys – monistinė, dualistinė ir koordinacinė.[3]

1. Konstitucijos santykio su tarptautine teise modelis

Kokiam modeliui priskirtina Lietuvos Respublikos teisinė sistema? Žvelgiant į Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį, pagal kurią Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, atrodytų, kad Lietuvos pasirinktas nacionalinės teisės ir tarptautinių sutarčių santykio modelis yra monistinis.[4] Konstitucinio Teismo jurisprudencija taip pat patvirtintų šią išvadą: tarptautinės sutartys laikomos šalies teisinės sistemos dalimi, ratifikuotos tarptautinės sutartys gali būti tiesiogiai taikomos kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai, kolizijos su įstatymais atveju jos turi pirmenybę. Antai Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d.[5], 1997 m. gruo-

[3] Katuoka, S. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykio problemos. *Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, p. 20–24.

[4] Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 10.

[5] *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.

džio 18 d.[6] ir 2012 m. rugsėjo 5 d.[7] nutarimuose pažymėta, kad Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisinėje sistemoje (inkorporuojamos į ją). Aiškindamas Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalies nuostatą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ji reiškia, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, 1995 m. spalio 17 d., 2006 m. kovo 14 d.[8], 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai, 2002 m. balandžio 25 d.[9], 2004 m. balandžio 7 d.[10] sprendimai). Atsižvelgdamas į Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį ir joje atspindėtą konstitucinę pagarbos tarptautinei teisei tradiciją, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad doktrininė nuostata, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai); Konstitucijoje taip pat įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas (aišku, išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d.[11], 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai).

Tačiau, kaip matyti, monistinis modelis ir jo suponuojamas hierarchinis tarptautinės teisės santykis su nacionaline teise tinka tiek, kiek jis yra susijęs su kitais nei Konstitucija Lietuvos Respublikos teisės aktais: tarptautinių sutarčių taikymo pirmenybė taikytina visų, išskyrus Konstituciją, Lietuvos nacionalinės teisės aktų atžvilgiu. Kaip 2012 m. rugsėjo 5 d.

6 *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 117-3032.
7 *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.
8 *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.
9 *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 44-1679.
10 *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 53-1816.
11 *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5430.

nutarime pabrėžė Konstitucinis Teismas, vidaus teisėje įgyvendinant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus būtina atsižvelgti į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą; Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai." Remdamasis 1995 m. sausio 24 d. išvada ir 1995 m. spalio 17 d. nutarimu, 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiu įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms. Atsižvelgdamas į tai, tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas reziumavo, kad tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo.

Taigi, atrodytų, Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti veikiau tiktų dualistinė nacionalinės ir tarptautinės teisinių sistemų atskirumo ir nesąveikavimo teorija. Tačiau Konstitucijos atskirumą nuo tarptautinės ir ES teisės paneigia pati Konstitucija ir atitinkama oficialioji konstitucinė doktrina. Antai, kaip minėta, pagarba tarptautinei teisei yra konstitucinė tradicija: kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. sausio 24 d.[12] nutarimuose, sava valia prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas. Ši tradicija ir principas savaime turėtų suponuoti tam tikrą Konstitucijos atvirumą tarptautinės teisės įtakai.

Kaip dažniausiai atsitinka tokiais atvejais, dviejų teorijų ginče atsiranda trečioji teorija, kuri, bent iš dalies paneigdama pirmąsias dvi, pasirodo esanti arčiausiai tikrovės. Tokia teorija tarptautinės teisės doktrinoje

[12] *TAR*, 2014-01-24, Nr. 2014-00478.

yra koordinacinė (realistinė) teorija, ji artimesnė dualistinei tuo, kad neigiama tokia tarptautinės ir nacionalinės teisės sąveika, kuri suponuotų vienos iš šių teisinių sistemų viršenybę ar subordinaciją kitai.[13] Pagal koordinacinę teoriją, kiekviena teisinė sistema turi savo veikimo sritį, kurioje ir turi viršenybę, panašiai kaip, pavyzdžiui, Prancūzijos teisė turi viršenybę Prancūzijoje, ir šiuo požiūriu būtų neįmanoma, tarkime, įrodyti Anglijos teisės viršenybės Prancūzijos teisės atžvilgiu. Taip ir tarptautinė bei nacionalinė teisė turi savo veikimo sritį, bet galimas valstybės įsipareigojimų konfliktas, kai valstybė pagal nacionalinę teisę veikia priešingai prisiimtam tarptautiniam įsipareigojimui (tokiu atveju kiltų valstybės atsakomybė pagal tarptautinę, bet ne nacionalinę teisę). Siekiant to išvengti ypatingas dėmesys būtinas tarptautinės ir nacionalinės teisės sistemų koordinavimui, nacionalinės teisės harmonizavimui su tarptautine teise. Pažymėtina, kad valstybei prisiėmus tarptautinį įsipareigojimą jo įgyvendinimas nebėra šios valstybės vidaus reikalas[14], bet šio įsipareigojimo įgyvendinimo vidaus teisėje (nacionalinės teisės harmonizavimo) priemonių pasirinkimas lieka valstybės kompetencijai.

Oficialioji konstitucinė doktrina kaip tik ir atrodo artimiausia koordinacinei (realistinei) tarptautinės ir nacionalinės teisės santykio doktrinai. Šiuo požiūriu prisimintina, jog 1995 m. sausio 24 d. išvadoje ir 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema. Šią nuostatą galima aiškinti kaip paralelinio Konstitucijos (ją aiškinančios oficialiosios konstitucinės doktrinos) ir tarptautinės teisės plėtros proceso pripažinimą. Kita vertus, 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pripažino akivaizdžią europinės žmogaus teisių apsaugos (EŽTK) sistemos ir nacionalinės (konstitucinės) teisinės

[13] Shaw, M. N. *International Law.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 101–102.

[14] Kaip, pavyzdžiui, *Egėjo jūros* byloje (Graikija prieš Turkiją) pažymėjo JT Tarptautinis Teisingumo Teismas, tarptautinės teisės nereguliuojamas ir todėl valstybės vidaus jurisdikcijai priklausantis klausimas nustoja toks būti nuo tada, kai valstybė dėl šio klausimo prisiima įsipareigojimus kitoms valstybėms (žr. *Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, I. C. J. Reports 1978*, p. 3).

sistemos sąveiką, šios žmogaus teisių apsaugos sistemos subsidiarumą Konstitucijos atžvilgiu[15], plačią, bet Konstitucijos apribotą valstybės diskreciją pasirinkti tarptautinių žmogaus teisių apsaugos įsipareigojimų įgyvendinimo būdus[16]. Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė būtinybę derinti nacionalinę teisę žmogaus teisių srityje su atitinkamais valstybės tarptautiniais įsipareigojimais, prireikus net keičiant Konstituciją ir taip nepaneigiant jos viršenybės principo.[17]

Suprantama, kad, nepaisant Konstitucinio Teismo pabrėžtos būtinybės nacionalinę teisę derinti su tarptautine teise, nacionalinės ir tarptautinės teisinės sistemos plėtros paralelizmas turi ne tik privalumų (galimybę perimti pažangiausius tarptautinius teisinius standartus, *inter alia* aiškinant Konstituciją), bet ir trūkumų, kai dėl paralelinės šių teisinių sistemų plėtros gali paaiškėti, kad tam tikros tarptautinės teisės nuostatos yra nesuderinamos su tam tikromis Konstitucijos nuostatomis, aiškinamomis Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, tokį EŽTK nesuderinamumą su Konstitucija, kurį galima vadinti netiesioginiu

---

15 Pavyzdžiui, šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas atlieka papildomą vaidmenį įgyvendinant EŽTK ir jos protokolus; jis nepakeičia nacionalinių teismų kompetencijos ir jurisdikcijos, nėra apeliacinė ar kasacinė instancija jų sprendimų atžvilgiu; nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui, jo jurisdikcija nepakeičia Konstitucinio Teismo įgaliojimų oficialiai aiškinti Konstituciją.

16 Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybėms, EŽTK ir jos protokolų dalyvėms, tenka pagrindinė atsakomybė už veiksmingą Konvencijos ir jos protokolų įgyvendinimą, todėl jos turi plačią diskreciją pasirinkti Konvencijos ir jos protokolų taikymo bei įgyvendinimo, *inter alia* Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų vykdymo, būdus ir priemones; tačiau tokią diskreciją riboja valstybių teisinių sistemų, *inter alia* jų konstitucijų, ypatumai, susiję su nustatyta tarptautinės ir nacionalinės (vidaus) teisės derinimo sistema, taip pat pagal Konvenciją ir jos protokolus garantuojamų žmogaus teisių ir laisvių pobūdis.

17 Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies Lietuvos Respublikai kyla pareiga pašalinti EŽTK Protokolo Nr. 1 3 straipsnio nuostatų nesuderinamumą su Konstitucijos, *inter alia* jos 59 straipsnio 2 dalies ir 74 straipsnio, nuostatomis; atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinė sistema grindžiama Konstitucijos viršenybės principu, vienintelis būdas pašalinti šį nesuderinamumą – priimti atitinkamą (-as) Konstitucijos pataisą (-as).

tarptautinės teisės prieštaravimu Konstitucijai, galima įžvelgti liustracijos proceso srityje: 1999 m. kovo 4 d. nutarime[18] Konstitucinis Teismas pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai (jos 23, 31, 33, 46, 48 ir 109 straipsnių nuostatoms) Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 2 straipsnyje nustatytus buvusių kadrinių sovietų saugumo darbuotojų tam tikros darbinės ir profesinės veiklos ribojimus 10 metų laikotarpiui; tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino[19], kad kai kurie iš šių ribojimų pažeidžia EŽTK 14 straipsnį (diskriminacijos uždraudimas), aiškinamą kartu su Konvencijos 8 straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą). Šioje situacijoje Konstitucinio Teismo jurisprudencija aiškinant Konstituciją ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija aiškinant Konvenciją tiesiogiai neišsiskyrė, nes Konstitucinis Teismas netyrė ginčyto įstatymo atitikties Konstitucijos 22 ir 29 straipsniams, įtvirtinantiems žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybę ir asmenų lygiateisiškumo principą.

Tiesioginis EŽTK nesuderinamumas su Konstitucija išryškėjo išsiskyrus Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijai dėl pasyviosios rinkimų į įstatymų leidybos instituciją teisės ribojimo asmenims, kurie pašalinti iš pareigų konstitucinio apkaltos proceso tvarka. Pirmiausia Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 25 d. priėmė nutarimą[20], kuriame išaiškino, kad asmenys, pašalinti iš pareigų arba kurių Seimo nario mandatas panaikintas apkaltos proceso tvarka už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužymą, niekada negali užimti pareigų (*inter alia* būti renkami Seimo nariais), kurioms eiti pagal Konstituciją būtina duoti priesaiką. Paskui Europos Žmogaus Teisių Teismas 2011 m. sausio 6 d. priėmė sprendimą *Paksas prieš Lietuvą*

[18] *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 23-666.

[19] Pavyzdžiui, žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą *Sidabro ir Džiauto prieš Lietuvą* byloje. *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 27 July 2004, ECHR, nos. 55480/00 and 59330/00.

[20] *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094.

byloje[21], kuriame pripažino tokį draudimą, kiek jis susijęs su galimybe būti renkamam Seimo nariu, neproporcingu pasyviosios rinkimų teisės varžymu, kuris pažeidžia EŽTK 3 straipsnį. Akivaizdu, kad toks šios konvencijos prieštaravimas Konstitucijai paaiškėjo po to, kai Konstitucinis Teismas ir Europos Žmogaus Teisių Teismas skirtingai subalansavo teisines vertybes: Konstitucinis Teismas didesnį svorį suteikė konstitucinėms valstybės saugumo, su juo susijusio Seimo narių ir kitų valstybės pareigūnų neabejotino lojalumo valstybei ir jos konstitucinei santvarkai vertybėms, pabrėžė konstitucinio priesaikos instituto reikšmę, o Europos Žmogaus Teisių Teismas suteikė pirmenybę asmens pasyviajai rinkimų teisei ir žmonių nuomonės raiškos laisvei renkant įstatymų leidybos instituciją.[22]

Tokio pobūdžio tarptautinės teisės normų nesuderinamumo su Konstitucija galimybė egzistuoja ir tam tikru laipsniu objektyviai yra neišvengiama dėl to, kad tiek Konstitucija, kaip nacionalinės teisinės sistemos pagrindas, tiek tarptautinė teisė yra iš prigimties autonomiškos ir turinčios viršenybę kiekviena savo reguliuojamų santykių srityje; tiek Konstitucijoje nustatyti jos santykio su tarptautine teise pagrindai, tiek tarptautinės teisės normose nustatomas jų santykis su nacionaline teise.

Pradinis Konstitucijos požiūrio į tarptautinę teisę taškas yra Konstitucijos viršenybės principas.[23] Jis, savaime suprantama, saisto ir Konstitucinį Teismą plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Konkrečiai tai pasireiškia

---

[21] *Paksas v. Lithuania* [GC], 6 January 2011, ECHR, no. 34932/04.

[22] Kaip 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, minėtas Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas reiškia, kad EŽTK Protokolo Nr. 1 3 straipsnio nuostatos tiek, kiek jos suponuoja Lietuvos Respublikos tarptautinį įsipareigojimą garantuoti asmens, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmens, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, teisę būti išrinktam Seimo nariu, yra nesuderinamos su Konstitucijos, *inter alia* jos 59 straipsnio 2 dalies ir 74 straipsnio, nuostatomis.

[23] Birmontienė, T.; Danėlienė, I.; Jarašiūnas, E.; Sinkevičius, V.; Žalimas, D., *supra* note 2, p. 47–55.

Konstituciniam Teismui suformavus konstitucinės teisės (Konstitucijos) autonomijos ir išimtinai konstituciocentrinės teisinės sistemos sampratą.[24] Pagal tokią sampratą, viena vertus, būtina griežta Konstitucijos ir ordinarinės teisės (ir kitų teisės sistemų) delimitacija, t. y. Konstitucija suvokiama kaip aukščiausioji teisė, kuriai subordinuoti visi teisės aktai (pavyzdžiui, žr. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d.[25], 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. kovo 28 d.[26], 2006 m. rugpjūčio 19 d.[27], 2009 m. rugsėjo 24 d.[28] nutarimus); kita vertus, vieninteliais Konstitucijos šaltiniais laikomi pats Konstitucijos tekstas, t. y. jos nuostatos, ir Konstitucinio Teismo formuojama oficialioji konstitucinė doktrina kaip vienintelis Konstitucijos oficialaus aiškinimo šaltinis. Vadinasi, Konstitucijos negalima aiškinti remiantis žemesnės teisinės galios aktų nuostatomis (žr. Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d.[29], 2004 m. liepos 1 d.[30], 2004 m. gruodžio 13 d.[31], 2006 m. kovo 28 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimus), t. y. atrodytų, kad negalima remtis ne tik ordinarinės, bet ir tarptautinės teisės aktų nuostatomis. Viena iš konstituciocentrinės teisinės sistemos sampratos pasekmių yra ypatinga formulė Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos reikšmei apibrėžti[32]: Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad šio Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui[33], taip tarsi implikuodamas, kad šis teisės aiškinimo šaltinis nebūtinai yra aktualus aiškinant Konstituciją.

---

[24] Kūris, E. On the Finality of Constitutional Court Decisions. *International Almanac: Constitutional Law in the New Millennium*. Yerevan: NJHAR, 2012, p. 41–42.

[25] *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221.

[26] *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.

[27] *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.

[28] *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 115-4888.

[29] *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276.

[30] *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

[31] *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.

[32] Žr. Bubnytė, K. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos poveikis Lietuvos konstitucinei jurisprudencijai – jo būdai ir leistinos ribos. *Teisė*. 2013, 89: 139–140.

[33] Pirmą kartą dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos Konstitucinis Teismas taip pasakė 2000 m. gegužės 8 d. nutarime. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

Žinoma, Konstitucijos santykio su tarptautine teise įtampa kyla ne tik dėl konstituciocentrinės nacionalinės teisinės sistemos sampratos. Pagal tarptautinę teisę yra pabrėžiamas tarptautinės teisės viršenybės tarptautiniuose santykiuose principas. Pavyzdžiui, jis įtvirtintas 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės[34] 27 straipsnyje, pagal kurį šalis negali pasitelkti savo vidaus teisės nuostatų, kad pasiteisintų dėl sutarties nesilaikymo (*inter alia* tai taikytina valstybės konstitucijai), 2001 m. JT Tarptautinės teisės komisijos Valstybių atsakomybės straipsnių projekto[35] 3 straipsnyje, pagal kurį valstybės veiksmai kvalifikuojami kaip tarptautinės teisės pažeidimas tik pagal tarptautinę teisę, ir toks kvalifikavimas nesikeičia dėl to, kad pagal vidaus teisę valstybės veiksmai kvalifikuojami kaip teisėti. JT Tarptautinis Teisingumo Teismas konsultacinėje išvadoje *Arbitražinio įsipareigojimo taikymo* byloje[36] pažymėjo fundamentinį tarptautinės teisės principą, kad tarptautinė teisė turi viršenybę prieš nacionalinę teisę.

2. Konstitucinė tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpcija

Vis dėlto iš tarpusavio viršenybės pretenzijų ir paralelinės plėtros galinti kilti įtampa tarp Konstitucijos (kartu su ja aiškinančia oficialiąja konstitucine doktrina) ir tarptautinės teisės neturėtų būti sureikšminama. Pačioje Konstitucijoje tiek eksplicitiškai, tiek implicitiškai yra įtvirtinti principai, leidžiantys sumažinti tokios įtampos galimybę: jau minėta, kad pagarba tarptautinei teisei yra konstitucinė tradicija ir konstitucinis principas, kuris savaime turėtų suponuoti tam tikrą Konstitucijos atvirumą tarptautinės teisės įtakai.

---

34 *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480.

35 Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 258–272.

36 *Applicability of the Obligation to Arbitrate under Section 21 of the United Nations Headquarters Agreement of 26 June 1947, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1988*, p. 12.

Apskritai galima teigti, kad egzistuoja nacionalinės ir tarptautinės teisės suderinamumo prezumpcija[37], kuriai prielaidas sudaro jau vien tai, kad valstybė pati kuria nacionalinės teisės normas, taip pat dalyvauja kuriant ir tarptautinės teisės normas (todėl iš tikrųjų mažai tikėtina, kad valstybė pritartų tokioms tarptautinės teisės normoms, kurios kirstųsi su jos konstitucija). Konstitucijos požiūriu, atsižvelgiant į jos viršenybės principą, tikslinga išskirti tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpciją. Pabrėžtina, kad tokia prezumpcija yra konstitucinė, nes kyla iš Konstitucijoje įtvirtintų principų.

Kokie gi šie konstituciniai principai? Pirmiausia tai – konstitucinis teisinės valstybės principas, kurio esmė yra teisės viešpatavimas ir kuris yra visos teisinės sistemos pagrindas. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, neatskiriama šio principo dalis yra pagarba konstitucinei teisei kaip konstitucinė vertybė.[38] Taigi užtikrinant teisės viršenybę, būtina derinti dvi konstitucines vertybes – Konstitucijos viršenybę ir pagarbą tarptautinei teisei. Į tai atkreipia dėmesį Europos Tarybos patariamoji komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija), pabrėždama, kad visiškas tarptautinės teisės įgyvendinimas nacionalinėje teisėje yra esminis teisės viršenybės elementas.[39] Kitaip tariant, Konstitucinis Teismas, užtikrindamas Konstitucijos viršenybę, kartu turi paisyti ir kito teisės viešpatavimo imperatyvo – pagarbos tarptautinei teisei.

Taigi antrasis, specialusis konstitucinis principas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti yra principas *pacta sunt servanda*, kuris

---

[37] Apie Lietuvos Respublikos teisės atitikties tarptautinei teisei prezumpciją žr. Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 58–61.

[38] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 2014-01-24, Nr. 478.

[39] Į tai atkreipia dėmesį Europos Tarybos patariamoji komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija), pabrėždama, kad visiškas tarptautinės teisės įgyvendinimas nacionalinėje teisėje yra esminis teisės viršenybės elementas. Žr. Venecijos komisijos Teisės viršenybės kontrolinių klausimų katalogo 48 punktą: *The Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) CDL-AD(2016)007-e2016*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-11-05]. <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e>.

savaime pasiskolintas iš tarptautinės teisės. Tačiau kartu jis yra Lietuvos konstitucinės tradicijos – Lietuvos valstybės pagarbos tarptautinei teisei – išraiška. Be Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies, remdamasis dar ir 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktu „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, 2006 m. kovo 14 d. nutarime[40] Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „sava valia prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas“[41].

Konstitucinis *pacta sunt servanda* (pagarbos tarptautinei teisei) principas suponuoja Lietuvos valstybės pareigą laikytis ir bendrosios tarptautinės teisės, t. y. tarptautinės teisės normų, įpareigojančių visas valstybes ir kitus tarptautinės teisės subjektus.[42] Nuoroda į tokių normų visuotinį pripažinimą reiškia, kad Lietuvos Respublika turi laikytis ne vien tarptautinių sutarčių, kurių dalyvė ji yra, bet ir bendrosios paprotinės tarptautinės teisės normų nustatytų įsipareigojimų.[43] Taigi pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, Lietuvos Respublika turi vadovautis ir tomis bendrosios paprotinės tarptautinės teisės normomis, kurios yra kodifikuotos tarptautinėmis sutartimis, kurių dalyvė nėra Lietuvos Respublika, taip pat tomis bendrosios paprotinės tarptautinės teisės normomis, kurios apskritai nėra kodifikuotos tarptautinėmis sutartimis.

Konstitucinis *pacta sunt servanda* (pagarbos tarptautinei teisei)

---

40 *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

41 Tai pakartota Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

42 Vadapalas, V., *supra* note 37, p. 38.

43 2014 m. sausio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautines sutartis, prisiimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus. *TAR*, 2014-01-24, Nr. 478. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarime paaiškinta, kad tai reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti ir tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų. *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226.

principas ypač reikšmingas tarptautinės teisės vietai ir reikšmei konstitucinėje paradigmoje suvokti. Pagrindinis šio konstitucinio principo imperatyvas, su kuriuo šis principas tapatinamas, yra sąžiningas tarptautinės teisės normų nustatytų Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų vykdymas. Šis imperatyvas yra materialusis Konstitucijos pataisų konstitucingumo kriterijus, pagal kurį Konstitucijos pataisos turi būti suderinamos su Lietuvos Respublikos tarptautiniais įsipareigojimais.[44] Priešingu atveju Konstitucijos pataisa prieštarautų konstituciniam *pacta sunt servanda* principui ir dėl to būtų nesuderinama su Konstitucijos kaip vientiso akto samprata ir iš jos kylančiu Konstitucijos nuostatų bei jose įtvirtintų vertybių darnos imperatyvu. Konstitucinis *pacta sunt servanda* imperatyvas gali net lemti pareigą keisti Konstituciją, kad būtų pašalintas jos nuostatų ir Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų nesuderinamumas.[45]

Kitas imperatyvas, kylantis iš pagarbos tarptautinei teisei konstitucinio principo, yra ne žemesnių kaip tarptautinių teisinių standartų taikymas valstybės vidaus gyvenimui, pirmiausia žmogaus teisių apsaugai. Kaip 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime[46], *inter alia*, remdamasis Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies nuostatomis pažymėjo Konstitucinis Teismas, „Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų.

---

[44] Kaip minėtame 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis. Tas pat pakartota Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime. *TAR*, 2014-07-11, Nr. 10117.

[45] 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies Lietuvos Respublikai kyla pareiga pašalinti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Europos žmogaus teisių konvencijos) Pirmojo protokolo nuostatų nesuderinamumą su Konstitucijos nuostatomis, o atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą vienintelis būdas pašalinti šį nesuderinamumą yra priimti atitinkamą (-as) Konstitucijos pataisą (-as). *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 105-5330.

[46] *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004

Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus ir normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi“. Panašiai minėtame 2014 m. kovo 18 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „pagarba tarptautinei teisei taip pat yra susijusi su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekiu, kuris suponuoja *inter alia* atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją“. Todėl, kaip matyti iš šio nutarimo, tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos standartai laikytini minimaliu būtinu konstituciniu standartu.[47]

Trečiasis konstitucinis principas, reikšmingas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti, yra atviros pilietinės visuomenės principas. Jis suponuoja Lietuvos „atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją“[48], taigi atvirumą ir tarptautinei bendrijai bei jos teisei. Neišvengiamai tai – Konstitucijos atvirumas tarptautinėje teisėje įtvirtintoms universalioms demokratinėms vertybėms. Juk atvira pilietinė visuomenė yra saviizoliacijos nuo Lietuvą supančio pasaulio priešingybė, todėl ir Konstitucijoje įtvirtintos vertybės neturėtų būti priešinamos tarptautinei teisei.

Ketvirtasis konstitucinis principas, reikšmingas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti, yra Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas. Jis kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos konstitucinės

---

47 Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog „pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį sąžiningai vykdant tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, *inter alia jus cogens* normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai, Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, susiję su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, *inter alia* genocidą, negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas“.

48 Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226.

tradicijos. Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos konstitucinė tradicija yra konstituciškai įtvirtinta Lietuvos Respublikos orientacija į euroatlantinę (Europos ir transatlantinę) demokratinių valstybių bendriją, pagrįsta pripažįstamų, puoselėjamų ir saugomų demokratinių vertybių bendrumu[49], taip pat reiškianti siekį užsitikrinti šalies saugumą ir gerovę integruojantis į šią bendriją[50], *inter alia*, tampant visateise jos svarbiausių organizacijų nare, išnaudojant tokios narystės privalumus ir solidariai dalijantis iš jos kylančią bendrą atsakomybę.

Šios konstitucinės tradicijos užuomazga – daugiau kaip prieš 60 metų kovos su antrąja SSRS okupacija sąlygomis priimta Lietuvos valstybės tęstinumą ir jos nepriklausomybės atkūrimo principus įtvirtinusi 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) Tarybos deklaracija[51], kurios 22 punkte buvo pareikšta apie Lietuvos valstybės prisidėjimą prie „tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartijoje, Keturiose Laisvėse, 12–je Prezidento Trumeno Punktų, Žmogaus teisių Deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės Deklaracijose“, taip pat paprašyta viso demokratinio pasaulio pagalbos Lietuvos laisvės kovai. Tai buvo pirmasis Lietuvos valstybės istorijoje pareiškimas, aiškiai išreiškiantis jos geopolitinę orientaciją kaip tik į Vakarų demokratinį pasaulį ir žymintis posūkį demokratinių vertybių puoselėjimo link.

Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas 1992 m.

---

49 Minėtame 2014 m. sausio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija yra grindžiama pripažįstamomis ir saugomomis universaliomis demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis.

50 Tame pačiame Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėta, kad Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją, yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika.

51 Žr. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos“ 1 priedėlį. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 11-241.

Konstitucijoje įtvirtintas negatyviuoju ir pozityviuoju aspektais; pozityvusis aspektas dabar iš dalies yra implicitinis. Negatyviąja prasme Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas reiškia ribas, kurių Lietuvos Respublika, dalyvaudama globalinės ar regioninės tarptautinės integracijos procesuose, negali peržengti, o pozityviąja prasme – valstybės geopolitinės integracijos krypties nustatymą ir aktyvios veiklos šia linkme skatinimą. Negatyvia forma Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas eksplicitiškai išreikštas konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, *inter alia*, įtvirtinančiu draudimą Lietuvos valstybei jungtis į postsovietines (buvusios SSRS pagrindu sukurtas) valstybių sąjungas, įskaitant tarptautines organizacijas. Pozityviąja forma Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas dabar eksplicitiškai yra išreikštas tik iš dalies: konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ patvirtinta šalies narystė Europos Sąjungoje. Pozityvusis šio principo aspektas buvo labiau eksplicitiškai atspindėtas nuo 1996 m. liepos 21 d. iki 2003 m. vasario 23 d. galiojusioje Konstitucijos 47 straipsnio redakcijoje[52], kurioje buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijų kategorija. Dabar tokių kriterijų kategorija tebėra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstitucinio įstatymo[53] 3 straipsnyje.

Vis dėlto nors Konstitucijoje nebėra eksplicitiškai įtvirtinta Lietuvos Respublikos euroatlantinės (transatlantinės) integracijos kryptis, suponuojanti pirmiausia narystę NATO, tokią kryptį implikuoja visuminis konstitucinis teisinis reguliavimas ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos konstitucinė tradicija. Iš Lietuvos valstybės, kaip bendro ir aukščiausio visuomenės gėrio, konstitucinės koncepcijos[54], *inter alia*,

[52] Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, Nr. 64-1501; Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 14-540.

[53] *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 34-1418.

[54] Šią koncepciją suformulavo Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. ir 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose. Žr.: *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 85-3094; 2006,

kyla konstitucinis imperatyvas veiksmingai užtikrinti Konstitucijos 1 straipsnyje ir 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų konstitucinių vertybių (Lietuvos valstybės nepriklausomybės, demokratinės konstitucinės santvarkos, šalies saugumo, piliečių gerovės, jų pagrindinių teisių ir laisvių) apsaugą, *inter alia*, panaudoti visas valstybei prieinamas ir teisėtas priemones šioms vertybėms saugoti nuo išorės grėsmių. Be tokio imperatyvo Konstitucija, kaip visuomenės sutartis, būtų beprasmė, o valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu.[55] Todėl Konstitucija negali būti aiškinama taip, kad joje nebesant eksplicitinės nuostatos, įtvirtinančios europinės ir transatlantinės integracijos kriterijų kategoriją, ir eksplicitiškai patvirtinus tik Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje (europinę integracijos kryptį), konstitucinis Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas kartu nebeimplikuoja transatlantinės integracijos krypties – šalies dalyvavimo NATO, kuris teikia didžiausias galimas ir nepakeičiamas saugumo garantijas. Taigi Lietuvos Respublikos visateisė narystė NATO, kaip ir narystė Europos Sąjungoje, yra konstitucinis imperatyvas ir konstitucinė vertybė.

Atsižvelgiant į tai galima apibendrinti, kad Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas suponuoja konstitucinį imperatyvą Lietuvos Respublikai būti visateise ES ir NATO nare bei deramai vykdyti šios

Nr. 90-3529, Nr. 123-4650. Juose Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad referendumu priėmusi Konstituciją kaip aukščiausios teisinės galios aktą, Lietuvių Tauta (kitaip tariant, Lietuvos pilietinė Tauta) padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį. Be to, iš Konstitucijos preambulės aišku, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė, kaip bendras visos visuomenės gėris, privalo laiduoti prigimtinės žmogaus ir Tautos teisės laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje įgyvendinimą.

[55] Kaip 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, „teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – saugoti tas vertybes, <...> kuriomis grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės raison d'être; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu“. Žr. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 123-4650.

narystės įsipareigojimus.[56] Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos negatyvusis ir pozityvusis aspektai yra materialieji Konstitucijos pataisų konstitucingumo kriterijai: Konstitucijos pataisomis negali būti paneigta Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, nebent kartu Konstitucijoje nustatyta tvarka būtų keičiamos šią orientaciją tvirtinančios Konstitucijos nuostatos.[57]

Pabrėžtina, kad Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, pagal kurias atitiktis tarptautinei teisei yra materialusis Konstitucijos pataisų konstitucingumo kriterijus, nesuponuoja tarptautinės teisės viršenybės Konstitucijos atžvilgiu ir nepaneigia Konstitucijos viršenybės principo. Atvirkščiai, šios nuostatos kyla iš pačios Konstitucijos, *inter alia* iš konstitucinių *pacta sunt servanda* ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principų; jų turinį ypač lemia iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies (Konstitucija yra vientisas aktas) kylančio Konstitucijos nuostatų darnos

---

[56] Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d., 2014 m. sausio 24 d. ir 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimuose pažymėta, kad „Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę ES ir NATO bei būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus“. Žr. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 84-4106; *TAR*, 2014-01-24, Nr. 478; *TAR*, 2015-11-19, Nr. 18423.

[57] Minėtame 2014 m. sausio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas atskleidė šiuos su Lietuvos valstybės geopolitine orientacija susijusius materialiuosius Konstitucijos keitimo apribojimus: 1) pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio Konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje; 2) pagal Konstituciją, referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai; 3) pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu šių tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis.

imperatyvo, suponuojančio *inter alia* tai, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 2014 m. sausio 24 d. nutarime, Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešpriešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, *inter alia* negalima Konstitucijos skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti konstituciniam teisiniam reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse; Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių.

Konstitucinė tarptautinės suderinamumo su Konstitucija prezumpcija leidžia kitaip pažvelgti į oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Kitaip tariant, ši prezumpcija leidžia teigti, kad tarptautinė ir ES teisė gali būti ir Konstitucijos, kuri yra visos Lietuvos teisinės sistemos pagrindas, aiškinimo šaltinis.[58]

Vadinasi, iš Konstitucijos kyla Konstitucinio Teismo pareiga aiškinant jos nuostatas atsižvelgti į tarptautinį ir europinį teisinį kontekstą, nes Konstitucija gali įpareigoti tam tikrais atvejais ir tiek, kiek pati Konstitucija leidžia, aiškinant ją vadovautis formaliai žemesnės galios tarptautinės teisės šaltiniais, taigi atverti jos aiškinimą tarptautinės teisės įtakai.[59] Toks Konstitucijos atvirumas tarptautinei teisei ne menkina Konstitucijos viršenybę, o, atvirkščiai, yra jos nulemtas: iš konstitucinių teisinės valstybės, pagarbos tarptautinei teisei, atviros pilietinės visuomenės ir Lietuvos valstybės vakarietiškosios geopolitinės orientacijos principų kyla pareiga harmonizuoti Konstitucijos nuostatas su tarptautine

[58] Žr. Žalimas, D. Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2012, 1 (25): 382–383.

[59] Žalimas, D. Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė konstitucija. *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018, p. 290.

teise, taip derinant du teisės viršenybės elementus – Konstitucijos viršenybę ir pagarbą tarptautinei teisei.[60] Taigi Konstitucinio Teismo pareiga aiškinti Konstituciją atsižvelgiant į tarptautinę teisę neturėtų būti suvokiama kaip paneigianti Konstitucijos viršenybės principą, nes jos šaltinis yra minėti konstituciniai principai, minėtas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių bendrumas su universaliomis demokratinėmis tarptautinės teisės saugomomis vertybėmis.

Beje, galima teigti, kad, paisant konstitucinių atviros pilietinės visuomenės ir vakarietiškosios geopolitinės orientacijos principų, aiškinant Konstituciją derėtų atsižvelgti ir į geriausią tarptautinių ekspertinių institucijų bei užsienio konstitucinių teismų praktiką: tai gana dažnai daroma Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje[61] (pavyzdžiui, oficialioji konstitucinė referendumo doktrina plėtota atsižvelgiant į Venecijos komisijos dokumentus[62]). Nors formaliai žvelgiant galima tvirtinti, jog tarptautinės teisės šaltiniai, kaip ir tarptautinės bei užsienio gerosios praktikos šaltiniai, nėra Konstitucijos šaltiniai griežtąja šio žodžio prasme, vargu ar tai pakeistų faktinę šių šaltinių reikšmę aiškinant Konstituciją.[63]

Žinoma, pareiga aiškinti Konstituciją atsižvelgiant į tarptautinę teisę neturėtų būti ir absoliutinama: pavyzdžiui, negali būti paneigiami tie konstituciniai žmogaus teisių apsaugos standartai, kurie yra aukštesni už atitinkamus tarptautinius ar europinius teisinius standartus (pavyzdžiui, socialinių teisių srities konstitucinės garantijos gali būti didesnės, nei reikalautų Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys).

Pareiga aiškinti Konstituciją atsižvelgiant į tarptautinę ir ES teisę konkrečiai suponuoja būtinybę aiškinti Konstitucijos nuostatas *inter alia* taip, kad: 1) jų turinys nepaneigtų atitinkamų tarptautinės teisės normų;

---

60 Birmontienė, T.; Danėlienė, I.; Jarašiūnas, E.; Sinkevičius, V.; Žalimas, D., *supra* note 2, p. 53.

61 *Ibid.*, p. 54.

62 Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 2014-07-11, Nr. 10117.

63 Apie tarptautinės ir ES teisės šaltinių, Venecijos komisijos dokumentų įtaką oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtrai žr., pavyzdžiui: Miliuvienė, J. *Quis custodet ipsos custodes*? Konstitucinės jurisprudencijos plėtojimą lemiantys veiksniai. *Jurisprudencija*. 2018, 25 (1): 69–90.

2) aiškinant tam tikrą Konstitucijos nuostatą pirmą kartą (nesant atitinkamų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų), būtų orientuojamasi į tos srities tarptautinius ir europinius teisinius standartus, nebent būtų formuojamas aukštesnis atitinkamų konstitucinių vertybių apsaugos lygis; 3) esant keliems galimiems aiškinimo variantams, būtų pasirinktas tas, kuris labiausiai derėtų su tarptautinės teisės nuostatomis; 4) būtų palankiai atsižvelgiama į tarptautinę ir europinę (*inter alia* Europos Žmogaus Teisių Teismo) teisminę praktiką (vadinamasis draugiško traktavimo arba atsižvelgimo principas); 5) tarptautinės ir europinės teisinės prigimties konstitucinėms sąvokoms nebūtų suteikiamas kitoks nei pagal tarptautinę teisę turinys; atsisakymas atsižvelgti į tarptautinę teisę turi būti deramai konstituciškai pagrįstas (pavyzdžiui, Konstitucijos suponuojamu aukštesniu tam tikrų teisių apsaugos standartu arba kitokiu konstitucinių vertybių subalansavimu). Iš tikrųjų nėra jokio konstitucinio pagrindo aiškinti, pavyzdžiui, Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalyje vartojamas kontinentinio šelfo ir ekonominės zonos sąvokas kaip nors kitaip, nei jos suprantamos pagal 1982 m. JT jūrų teisės konvenciją, ar kaip nors kitaip nei pagal tarptautinę teisę (įskaitant Jungtinių Tautų Chartiją ir Šiaurės Atlanto Sutartį) aiškinti Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje vartojamas ginkluoto užpuolimo, ginkluotos agresijos, gynybos nuo jos sąvokas; kaip minėta, pagal Konstituciją netgi draudžiama „nuleisti“ žmogaus teisių apsaugos standartų kartelę žemiau atitinkamų tarptautinių ir europinių standartų.

Dėl konstitucinės tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpcijos tarptautinės teisės prieštaravimo Konstitucijai galimybė yra mažai tikėtina ir labiau hipotetinė nei reali. Vis dėlto, kaip minėta, vienas toks tiesioginis prieštaravimas tarp atitinkamų Konstitucijos ir EŽTK nuostatų atsirado Konstituciniam Teismui ir Europos Žmogaus Teisių Teismui skirtingai subalansavus teisines vertybes, susijusias su asmens pasyviąja rinkimų į įstatymų leidybos instituciją teise. Kaip tokio išimtinio pobūdžio atvejais reikėtų spręsti Konstitucijos ir tarptautinės teisės nesuderinamumo problemą? Juk Konstitucijos viršenybės principas savaime negali atleisti Lietuvos Respublikos nuo įsipareigojimų pagal Konstitucijai prieštaraujančią tarptautinę sutartį ir nepadaro tokios sutarties negaliojančios, o

Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas *pacta sunt servanda* reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti visus tarptautinius įsipareigojimus. Taigi pagal Konstituciją jos nuostatų ir Lietuvos valstybės tarptautinių įsipareigojimų nesuderinamumas traktuotinas kaip anomalija, kurią privalu pašalinti Konstitucijoje įtvirtintais būdais.

Kokie gi tie būdai? Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarime[64], esant Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nuostatų nesuderinamumui, iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies Lietuvos Respublikai kyla pareiga tokį nesuderinamumą pašalinti *inter alia* atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų vadovaujantis tarptautinės teisės normomis arba darant atitinkamas Konstitucijos pataisas. Tačiau, kaip matyti iš 2012 m. rugsėjo 5 d. Konstitucinio Teismo nutarimo[65], tuo atveju, kai su Konstitucija nesuderinama tarptautinės žmogaus teisių apsaugos sutarties (EŽTK) nuostata, alternatyvos nebelieka, – vienintelis būdas yra atitinkamai keisti Konstituciją. Kitoks požiūris, jei Konstitucija būtų suprantama kaip įgalinanti denonsuoti tokias tarptautines sutartis kaip EŽTK, būtų nesuderinamas su minėtais konstituciniais teisinės valstybės, atviros pilietinės visuomenės ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principais.

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime galima įžvelgti dar vieną galimybę pašalinti tarptautinės teisės nesuderinamumą su Konstitucija, t. y. galimybę Konstituciniam Teismui atitinkamai reinterpretuoti oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas. Tokio reinterpretavimo pagrindu galėtų būti, pavyzdžiui, aukštesnis tam tikrų teisių apsaugos lygis pagal tarptautinę teisę, nes, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, būtinybę tam tikras oficialias konstitucines doktrinines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficialioji konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios konstituciškai pateisinamos aplinkybės: būtinybė didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus, būtinybė labiau apginti, apsaugoti

64 *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226.

65 *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.

Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus Tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija, būtinybė plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, kad būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Tačiau tokiai reinterpretacijai yra ribos – Konstitucinis Teismas negali pakeisti įstatymų leidėjo, todėl yra draudžiama pernelyg didelė ar esminė konstitucines vertybes paneigianti ar iš esmės jų pusiausvyrą pakeičianti, susijusių konstitucinių institutų integruotumą pažeidžianti Konstitucinio Teismo intervencija į visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą: Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėta, jog oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad ji būtų pakoreguota, negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos, samprata, sumažinamos Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisių ir laisvių garantijos, pakeičiamas Konstitucijoje nustatytas valdžių padalijimo modelis (konkrečiai kalbant, Konstitucinio Teismo nagrinėtoje byloje oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, laikytas negalimu, nes jis iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia* konstitucinių institutų – apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės – integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas[66]).

[66] Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad konstituciniai apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir integruoti; pakeitus bet kurį iš šių institutų elementą būtų pakeistas ir kitų susijusių institutų turinys, t. y. visuose minėtuose konstituciniuose institutuose įtvirtintų vertybių sistema.

3. Tarptautinės teisės taikymas Konstitucinio Teismo praktikoje

Iš tikrųjų Konstitucinio Teismo praktikos pavyzdžiai patvirtina, kad tarptautinės teisės kontekste yra aiškinami ir konstitucinės justicijos byloje ginčijami nacionalinės teisės aktai, ir plėtojamos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos (bent jau „tyliai", t. y. tiesiogiai to nenurodant ir formaliai išdėstant atskirame Konstitucinio Teismo baigiamojo akto skyriuje). Pirmiausia apie tai, kaip tarptautinė teisė taikoma plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną.

Nagrinėjant šį klausimą galima pasinaudoti teisės doktrinoje pasiūlyta EŽTK internalizavimo, t. y. jos nuostatų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos inkorporavimo, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tipologija.[67] Taigi išskirtini šie tarptautinės teisės taikymo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną tipai (žinoma, reikia turėti omenyje, kad ši tipologija yra teorinė ir praktikoje tarptautinės teisės internalizavimo tipai gali susipinti):

1. Orientacinis – Konstitucinis Teismas savo baigiamajame akte tik užsimena apie atitinkamą tarptautinį teisinį reguliavimą arba trumpai apžvelgia jį, taip tarptautiniu ir europiniu kontekstu papildydamas pateikiamą ginčijamo teisinio reguliavimo analizę ir taikytiną oficialiąją konstitucinę doktriną. Tai yra bene dažniausiai Konstitucinio Teismo praktikoje pasitaikantis tarptautinės teisės internalizavimo tipas, daugiausia taikomas tada, kai Konstitucijoje yra įtvirtintas aukštesnis tam tikrų teisių apsaugos standartas arba jau yra pakankamai išplėtota ir detalesnė oficialioji konstitucinė doktrina. Pavyzdžiui, 2012 m. vasario 27 d. nutarimo[68] atskirame skyriuje apžvelgti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai, susiję su socialinėmis žmogaus teisėmis, *inter alia* teise į socialinę apsaugą, kylantys iš Visuotinės

[67] Bubnytė, K. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos poveikis Lietuvos konstitucinei jurisprudencijai – jo būdai ir leistinos ribos. *Teisė*. 2013, 89: 140–145.

[68] *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 26-1200.

žmogaus teisių deklaracijos, Vaiko teisių konvencijos, Europos socialinės chartijos, Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos Nr. 183, taip pat atitinkama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Iš šios apžvalgos *inter alia* matyti, kad pagal Konstituciją ir oficialiąją konstitucinę doktriną dirbančioms motinoms suteikiamos didesnės garantijos.

2. Pastiprinantis – aukštesnis tarptautinės teisės internalizavimo lygis, kai Konstitucinis Teismas savo baigiamajame akte atkreipia dėmesį į tarptautinio teisinio reguliavimo panašumą į konstitucinį reguliavimą, taip pastiprindamas konstitucinę argumentaciją. Pavyzdžiui, 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime[69] Konstitucinis Teismas apžvelgė tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kylančius iš EŽTK 8 straipsnio, kuriame garantuojama teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, taip pat atitinkamą Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. Tai padaryta siekiant sustiprinti konstitucinę argumentaciją, kodėl šeimos samprata turi būti platesnė ir negali būti grindžiama vien santuoka. 2013 m. vasario 22 d. nutarime[70] Konstitucinis Teismas rėmėsi atitinkamomis tarptautinės teisės normomis, siekdamas pastiprinti konstitucinę argumentaciją dėl Lietuvos valstybės ir jos pilietybės tęstinumo, o svarbiausia, konstatuoti, kad Lietuvos Respublikos piliečių tarnyba SSRS ginkluotosiose pajėgose laikytina neteisėta prievartine tarnyba.
3. Harmonizuojantis – aukščiausias tarptautinės teisės internalizavimo lygis, kai tarptautinė teisė Konstituciniam Teismui yra tiesioginis įkvėpimo šaltinis formuojant ir plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną (t. y. Konstitucijos nuostatoms suteikiama tokia pati prasmė ir turinys, kaip pagal atitinkamas tarptautinės teisės normas). Šis būdas ypač naudingas tada, kai atitinkamu klausimu iš viso nėra oficialiosios konstitucinės doktrinos arba ji akivaizdžiai nepakankama. Pavyzdžiui, atsižvelgdamas į JT Chartijos 51 straipsnyje pripažintą kiekvienos valstybės teisę į individualią ir kolektyvinę savigyną bei

[69] *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 118-5564.

[70] *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068.

kolektyvinės gynybos įsipareigojimus pagal Šiaurės Atlanto Sutartį, 2011 m. kovo 15 d. nutarime[71] Konstitucinis Teismas konstatavo, kad pagal Konstituciją galimos įvairios valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimo tarptautiniu mastu (lygiu) priemonės, *inter alia* kolektyvinė ir (ar) kitokia bendra tarptautinė ginkluota gynyba.

Dažnai harmonizuojantis tarptautinės teisės internalizavimas pasireiškia tuo, kad formuluojant oficialiąją konstitucinę doktriną iš esmės beveik pažodžiui „pasiskolinamos" atitinkamos tarptautinės teisės nuostatos. Pavyzdžiui, 2011 m. liepos 7 d. nutarime Konstitucinis Teismas suformulavo doktrininę nuostatą, kad, atsižvelgiant į Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą, reglamentuodama valstybės paslapčių apsaugą Lietuvos Respublika negali nustatyti žemesnių šios apsaugos standartų nei ES ir NATO įslaptintos informacijos apsaugos standartai, tačiau laikantis Konstitucijos normų ir principų gali būti nustatyti ir aukštesni Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių apsaugos standartai. Be to, šioje byloje formuojant valstybės paslapčių apsaugos doktriną akivaizdžiai perimti NATO ir ES įslaptintos informacijos apsaugos principai.[72] Įspūdingas harmonizuojančio tarptautinės teisės internalizavi-

[71] *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 32-1503.

[72] Pavyzdžiui, apibendrinant NATO ir ES dokumentuose išdėstytus įslaptintos informacijos apsaugos standartus konstatuota, jog jie skirti užtikrinti, kad prieigą prie įslaptintos informacijos turėtų tik tie asmenys, kurių lojalumas ir patikimumas yra patikrintas ir nekelia jokių abejonių. Personalo saugumo procedūros turi būti tokios, kad būtų vertinama, ar asmeniui, atsižvelgiant į jo lojalumą ir patikimumą, gali būti leidžiama susipažinti su įslaptinta informacija be nepriimtinos rizikos tokios informacijos saugumui. Pagrindiniai, arba minimalūs, kriterijai vertinant asmens lojalumą ir patikimumą nėra siejami tik su asmens kalte padarius nusikalstamą veiką ar kitokį teisės pažeidimą; jie apima ir informaciją apie potencialias grėsmes saugumui: asmens savybes, veiklą ir kitas aplinkybes, liudijančias jo nesąžiningumą, nelojalumą, nepatikimumą ar neapdairumą, taip pat jo pažeidžiamumą per su juo susijusius artimus asmenis. Ir oficialiajai konstitucinei doktrinai skirtoje nutarimo dalyje vartojamos labai panašios formuluotės: pagal Konstituciją asmenims, siekiantiems eiti ar einantiems pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nustatoma specialioji sąlyga yra ypatingas ir nė kiek neabejotinas patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei. Asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumas ir

mo pavyzdys yra ne kartą minėtas Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas, kuriame spręstas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinto genocido nusikaltimo apibrėžimo konstitucingumo klausimas. Jame konstituciniai reikalavimai genocido apibrėžimui ir baudžiamosios atsakomybės už šį tarptautinį nusikaltimą taikymui atskleisti atsižvelgiant į atitinkamas tarptautinės teisės normas (pirmiausia 1948 metų JT Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį), gausią tarptautinių teismų (JT Tarptautinio Teisingumo Teismo, Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų) jurisprudenciją. Tačiau konkretus istorinis ir teisinis kontekstas, susijęs su sovietinio okupacinio režimo nusikaltimais, Konstituciniam Teismui leido padaryti išvadą, jog Lietuvos Respublikos Konstitucija leidžia numatyti platesnį genocido apibrėžimą nei pagal tarptautinę teisę, įtraukdama į jį politinių ir socialinių grupių, kurios buvo svarbiausias sovietinio okupacinio režimo taikinys, naikinimą; tačiau šia apimtimi baudžiamoji atsakomybė už genocidą negali būti taikoma retrospektyviai, nes taip nacionalinis žmogaus teisių apsaugos standartas taptų žemesnis nei tarptautinis.

Antra, turint omenyje konstitucinę tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpciją, taip pat harmonizuojantį tarptautinės teisės poveikį oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtrai[73], galima pastebėti,

lojalumas Lietuvos valstybei turi būti vertinami atsižvelgiant į visas reikšmingas tą asmenį apibūdinančias aplinkybes, *inter alia* jo veiklą, padarytus teisės pažeidimus, dalykines ir asmenines savybes, reputaciją, ryšius su kitais asmenimis; tai, kad asmuo nėra laikomas kaltu padarius nusikalstamą veiką, kol jo kaltumas dėl tokios veikos nėra įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, dar nereiškia, kad asmuo, siekiantis eiti ar einantis pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, būtinai yra vertas valstybės pasitikėjimo ir kad įstatymo įgaliotai valstybės institucijai negali kilti tam tikrų abejonių dėl asmens patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei, kurias sukelia ne nustatytas jo kaltumas padarius nusikalstamą veiką, o tam tikros faktinės aplinkybės, asmens veikla, savybės, reputacija, ryšiai ar kitos reikšmingos aplinkybės, *inter alia* susijusios su galbūt padaryta nusikalstama veika.

[73] Harmonizuojantį tarptautinės ir ES teisės poveikį galima pastebėti net orientacinio tarptautinės teisės internalizavimo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną atveju. Pavyzdžiui, savo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime, apžvelgęs su teisės į gyvybę įtvirtinimu ir mirties bausmės

kad Konstitucinio Teismo praktikoje aiškinant ginčijamus nacionalinės teisės aktus tarptautinės ir ES teisės kontekste yra dvi priešingos tiriamų teisės aktų (ne)konstitucingumo prezumpcijos. Pirmoji iš jų yra neprieštaravimo Konstitucijai prezumpcija: tais atvejais, kai konstitucinės justicijos byloje matyti, kad ginčijamas nacionalinės teisės aktas, aiškinamas tarptautinės teisės aktų kontekste, neprieštarauja tarptautinės teisės normoms, tinkamai įgyvendina valstybės tarptautinį įsipareigojimą, darytina prielaida, jog šis teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai (kaip minėtu Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimo atveju dėl genocido apibrėžimo). Antroji yra atvirkštinė, prieštaravimo Konstitucijai, prezumpcija: tais atvejais, kai konstitucinės justicijos byloje matyti, kad ginčijamas nacionalinės teisės aktas aiškinamas tarptautinės teisės aktų kontekste, prieštarauja tarptautinės teisės normoms, netinkamai įgyvendina valstybės tarptautinį įsipareigojimą, darytina prielaida, jog šis teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. Vėlgi minėtu Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimo atveju Konstitucijai prieštaraujančia buvo pripažinta Baudžiamojo kodekso nuostata, pagal kurią baudžiamoji atsakomybė už politinių ir socialinių grupių genocidą galėjo būti taikoma retrospektyviai, nes pagal tarptautinį teisinį žmogaus teisių apsaugos standartą nacionaliniai įstatymai gali turėti grįžtamąją galią, jeigu jie nustato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus pagal tarptautinę teisę (tokiais nėra politinių ir socialinių grupių genocidas).

uždraudimu susijusius tarptautinės teisės aktus, Konstitucinis Teismas pastebėjo teisės pažangios raidos tendenciją visiškai uždrausti mirties bausmę ir suformulavo aukštesnį, nei būtų reikalaujama pagal tuometinius Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, standartą – paskelbė mirties bausmę prieštaraujančia Konstitucijai.

Išvados

1. Apibendrinant šiame straipsnyje atlikto klausimų, susijusių su tarptautinės teisės vietos konstitucinėje paradigmoje, tyrimo rezultatus, galima daryti pagrindinę išvadą: šiuo aspektu konstitucinė paradigma išties patyrė nemažai pokyčių per pastarąjį Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmetį; tarptautinės teisės vaidmuo šioje paradigmoje išaugo iki Konstitucijos aiškinimo šaltinio.
2. Tarptautinę teisę iš kitų Konstitucijos šaltinių – jos teksto ir jį aiškinančių Konstitucinio Teismo aktų – šešėlio ištraukė pati Konstitucija, konkrečiai, konstituciniai teisinės valstybės, *pacta sunt servanda*, atviros pilietinės visuomenės ir Lietuvos valstybės vakarietiškos geopolitinės orientacijos principai. Šių principų visuma lemia Konstitucijos atvirumą tarptautinei teisei: Konstitucija, kurios pagrindas yra universalios demokratinės vertybės, negali būti izoliuota nuo visuotinai pripažintų tarptautinės teisės normų, pažangios tarptautinės teisės plėtros tendencijų. Kartu tai suponuoja konstitucinę tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpciją ir Konstitucinio Teismo pareigą aiškinant Konstituciją atsižvelgti į atitinkamus tarptautinės teisės šaltinius. Minėtų konstitucinių principų visuma lemia ir tai, kad aiškinant Konstituciją tarptautinė teisė turi būti suvokiama kaip minimalus konstitucinis žmogaus teisių apsaugos standartas. O Konstitucijos ir Lietuvos valstybės tarptautinių įsipareigojimų nesuderinamumas traktuotinas kaip anomalija, kurią pagal Konstituciją būtina pašalinti joje įtvirtintais būdais, suderinamais su Konstitucijos viršenybe (žmogaus teisių srityje iš esmės vienintelis toks būdas – priimti atitinkamas Konstitucijos pataisas). Be to, Konstitucija negali būti keičiama tokiu būdu, kuris paneigtų jau prisiimtus valstybės tarptautinius įsipareigojimus, t. y. tarptautinė teisė yra vienas iš materialiųjų Konstitucijos pataisų konstitucingumo kriterijų.
3. Taigi konstitucinė pareiga aiškinant Konstituciją atsižvelgti į atitinkamus tarptautinės teisės aktus kyla iš pačios Konstitucijos, todėl savaime negali paneigti Konstitucijos viršenybės, atvirkščiai, veikiau ją

įtvirtina. Todėl amžinas teisininkų konstitucionalistų ir tarptautininkų ginčas dėl to, kuri teisė – Konstitucija ar tarptautinė teisė – turi viršenybę, neturi didesnės prasmės: ne viršenybės ambicijos, o konstitucinis harmonizavimo poreikis yra šių teisės sistemų sąveikos pagrindas. Už tokį harmonizavimą, savaime suprantama, atsako Konstitucinis Teismas kaip vienintelis oficialus Konstitucijos aiškintojas. Jis turi kiekvienu konkrečiu atveju užtikrinti tai, kas turi būti universalu, – teisės viešpatavimą, iš kurio kyla abu – Konstitucijos viršenybės ir pagarbos tarptautinei teisei – imperatyvai.

INTERNATIONAL LAW IN NATIONAL CONSTITUTIONAL PARADIGM: IS THERE ANY THREAT TO THE SUPREMACY OF THE CONSTITUTION?

Mykolas Romeris University Law School
Institute of International and European Union Law
Prof. dr. Dainius Žalimas

Abstract. This article deals with the changing role of international law within the constitutional paradigm in Lithuania. Traditionally, according to this paradigm, international law has been treated as inferior field of law with regard to the Constitution and therefore has not been recognised as a source of the interpretation of the Constitution. However, as it is demonstrated in this Article, the case law of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (official constitutional doctrine) of the last decade leads us to the conclusion that the constitutional paradigm has been changed so as international law can be treated as one of the sources of the interpretation of the Constitution. This is due to the disclosure by the Constitutional Court of the relevant constitutional principles, such as *pacta sunt servanda*, the rule of law, open civic society and the Western geopolitical orientation. They can be found in the Constitution by means of interpretation taking into account all the potential of the constitutional provisions declaring about the commitments to international human rights standards, universally recognised norms of international law and the rule of law in general. The four above mentioned constitutional principles are able to transform the initial isolative approach towards international law into a friendly one. Moreover, they inevitably extend the national constitutional paradigm by obliging to employ international law as the source of the interpretation of the Constitution and the progressive development of the official constitutional doctrine. The Constitution (its interpretation) cannot be developed in a way opposite to the development

of international law. Certainly, the Constitutional Courts has a decisive role in such a transformation of the national constitutional paradigm into friendly, inclusive and harmonious with international and the EU law. It should be underlined that international law has to be treated as a source for the interpretation of the Constitution due to the above mentioned constitutional principles and to the extent allowed by the Constitution itself. Therefore, reliance on international law in the interpretation of the relevant constitutional provisions, which follows from the Constitution itself, does not pose any threat to the supremacy of the Constitution; on the contrary, it confirms this supremacy as well as a friendly constitutional approach to international law. The Article reveals the key elements of this changing constitutional paradigm: the presumption of compatibility of international law with the Constitution, the concept of international law as a minimum constitutional standard, etc.

Keywords: Constitution, constitutional paradigm, Constitutional Court, international law, rule of law.